

vituli colerentur, sed qui vellet iret in Jerusalem, et in Templo sacrificaret Deo; huic, aiunt, sententia populus contradixit. Et hoc est, quod nunc dicitur: *dicimus est cor eorum*, hoc est, regis et populi, **107**: et nulla excusatione ramentante, nunc interibunt, et tradentur aeternae captivitati; statim enim ut populus discessit a rege, venit interitus. Quodque sequitur: *ipse confringet simulacra eorum*, de Deo dicit: *arasque depopulabitur*, non quia Deus ipse propria hoc fecerit manu, sed quod per hostes voluntas ejus expleta sit. Hereticorum inter se corda divisa, et contrariis repugnare sententiis, etiam ipsi non negant, dum diversa sentiunt. Unde disperdentur, et confringent, sive suffodiet Dominus simulacra, vel altaria eorum, quae de suo corde fixerunt, et vastabit titulos quibus singuli suis appellantur nominibus, et vocaberunt nomina sua super terras suas, ut nequaquam Christi Ecclesiae, sed illius vel illius esse dicantur.

(Vers. 3 et 4.) *Quia nunc dicent, non est rex nobis: non enim timemus Dominum, et rex quid faciet nobis? Loquimini verba visionis inutilis, et ferietis fœdus, et germinabit quasi amaritudo iudicium super sulcos agri. LXX: Propterea nunc dicent, non est rex nobis, quia non timuimus Dominum, rex autem quid faciet nobis? Loquens verba, occasiones mendaces: disponet testamentum, orietur sicut gramen iudicium super desertum agri.* Postquam confregerit Deus simulacra Israel, et depopulatus fuerit aras, vel statuas eorum, et extrema captivitas venerit, dicent: *Non est rex nobis.* Et ne in longum tempus putent sententiam protelari, addit: *Nunc dicent, quando vastabuntur, quando sentient Osee regem ultimum a se esse sublatum ideo rex ablati a nobis est, quia non timuimus Dominum verum regem: homo enim rex prodesse qui poterat? Dicitis quid vultis, errores veteres suspirate, pollicemini vobis prospera, quae vertentur in contraria, fœdus ferietis, nequaquam cum Deo, sed cum mendacio. Et post fœdus, quod Septuaginta interpretati sunt, testamentum, germinabit vobis, non seges fecunda frumenti, non saltem iumentorum cibus, hordeum, non legumina, varia,*

LIBER TERTIUS.

109-110 Non ignoro, Pammachi, difficilem me duodecim Prophetarum opus [A] opusculum eudere, certe (a) interpretatum Latinis, et quod magis temeritatem nostram possit arguere, quam scientiam prode-re. Sed quia tibi hortanti, immo imperanti, negare nihil possumus, et proferentium viribus in gazophylacium Dei, multorum divitias duo mulieris pauperis æra superarunt (Luc. XXI): quidquid possumus, pri-

(a) Malim utique in interpretatum uno verbo describi. Quamquam Victorius, certe interpretatum, inquit, idem est, quod Græce dicitur, ἀρβύλας ἡραμνεύμενον, d' ἰλιγγεντ' interpretatum. At vero luculenter Hieronymus superioris præfatione libri ad Pammachium:

A non vites quæ fructus **108** annos in musta desudant, non poma arbores germinant, quæ humorem terræ in varios mutant sapes; sed orietur vobis amaritudo, immo amaritudinis iudicium, sive ἄρβυλας, quam Latine in gramen vertimus. Est enim genus herbæ calamo simile, quæ per singula genicula fructuorum sursum et radicem militi deorsum, rursusque ipsi fructus et virgulta alterius herbæ seminaria sunt, atque ita in brevi tempore si non imis radicibus effodiatur, totos agros veprium similes facit. Denique etiam si sicca ejus aliqua pars, dummodo geniculum habeat, super cultam terram ceciderit, omnia replet gramine. Hæc diximus juxta LXX interpretes, cæterum in Hebraico nos (WN) scriptum habet, quod in amaritudinem vertitur, hoc est, amaritudinis iudicium, de quo et Dominus loquitur in Evangelio: *In iudicium ego in mundum istum veni* (Joan. IX, 39): et de aliis scriptum est, quod recipiant amplius iudicium (Marc. XI). Discipuli quoque contrariorum dogmatum, cum eorum fuerint contrita mendacia, et aere lucique subversi, sero dicent: Non habemus reges qui nobis prius imperaverant, quibus desipientibus, Dominum non timuimus; quid enim nobis profuit illos sequi, quorum in necessitate non sentimus auxilium? Hæc loquentur quærentes aliquam excusationem, ut non per se, sed per doctores pessimos errasse videantur. Unde et LXX verba eorum, excusationes falsas translulerunt, quas propheta devitat, dicens: *Ne declines cor meum in verba malitiæ, ad excusandas excusationes in peccatis* (Ps. CXXI, 4). Libenter vitis nostris applaudimus, et superati voluplatibus, oblitimus carnis infirmitatem, aut dura majorum imperia: unde verba et visiones hereticorum inutilis erant. Et ferient fœdus, nequaquam cum Deo, sed cum amaritudine, quæ cum dies iudicii advenit, germinabit super sulcos agri eorum, ut qui seminaverunt in gaudio, metant in lacrymis: qui riserunt, fleant: qui habuerunt consolationem, luceant.

B (Vers. 5 et 6.) *Vaccas Bethaven coluerunt habitatores Samariæ, quia luxit super eum populus ejus: et editi ejus super eum exsultaverunt in gloria ejus, quia migravit ab eo. Siquidem et ipse in Assur delatus est, munus regi ultori, confusio Ephraim capiet: confundetur Israel in [A] voluntate sua, LXX: Apud vitulum domus Dei morabuntur qui habitant in Samaria: quia luxit populus ejus super eum. Et sicut irritaverunt illum, gaudebunt super gloria ejus: quia translata est ab eo, et ipsam in Assyrios ligantes, tulerunt munera regiarum in domo. Ephraim suscipiet confusionem: confundetur Israel in consilio suo.* Quæ sit Bethaven, pro qua LXX translulerunt domum Dei, et qui sit rex Jarib, qui interpretatur ultor, supra plenius disputavimus. In Bethaven igitur, id est, Bethel, vaccas aureas coluerunt habitatores Samariæ, quas cum irrisione non vitulos sexus masculini, sed vaccas, id est, feminas appellavit: ut videlicet Israel non solum deos vitulos, sed deas vaccas coleret. Et ut ostenderet vaccas Bethaven, unum in Bethel vitulum sentiendum, non intulit, luxit super eis populus, sed, super eo, id est, vitulo aureo. Si autem luxit populus, quare editi ejus super eo exsultaverunt? Tradunt Hebræi vitulos aureos a sacerdotibus **111** (d) furto esse sublatis, et pro his aeneas et deauratos repositos. Cum igitur lugeret populus tempore necessitatis et angustiae, etiam vitulos aureos inter munera cætera Assyriis regibus et maxime regi Sennacherib ab Israel rege esse directos, exsultabant editi, quod fraus eorum nequaquam potest argui vel deprehendi. Et hoc est quod ait, *editi ejus*, id est, vituli, super eo exsultaverunt in gloria populi, hoc est, in vitulo, quem habebant pro gloria: quia migrasset ab eo, id est, a populo, et translatus esset ad Assyrios. Et ut sciamus, inquit, hoc esse quod dicitur,

D mum Deo, deinde tibi, qui Dei es, (b) solvimus: illiusque semper versuculo recordamur: *Pollis et ipse facit nova carmina.* Cumque apertum factorem pro iure amicitiae esse te gaudeam, tacitum eruditionis tuæ iudicium pertimesco: magisque te laudantem, quam adversarios detrahentes metuo. Illis enim emulatio detrahit fidem, et non tam iudices quam accusatores vocandi sunt. Tu autem qui (Al. quod)

Sunt inquit, qui audacter nos facere asserant, quod arripimus opus, quod nullus ante nos Latinorum tentare ausus est.

(b) Duo mss., tibi, qui Dei es pontifex, solvimus.

diligis, nequaquam personarum, sed rerum promissentiam: quamquam et amor recipiat errorem, pulchrumque sit illud (a) Θεοσπάσιον, quod Tallius magis ad sensum, quam ad verbum interpretatus est, τὸ πῶλον τὸ φιλοῦν περὶ τὸ φιλοῦμενον, id est, amantium cæca iudicia sunt. Attamen in istam partem (b) peto magis ut laboris, non odio, sed amore. Tertium in Osee prophetam dictamus librum, et ad vaccas Bethaven usque pervenimus: nobisque interpretationis vela pandentibus, tu debes propheticum illud dicere: *A quatuor ventis celi veni, spiritus, ut celeri cursu (c) varios insidiantium scopulos transeantes, merces Dominicas, ex omni parte saviente naufragio, ad portus tutissimos perforamus.*

(Vers. 5 et 6.) *Vaccas Bethaven coluerunt habitatores Samariæ, quia luxit super eum populus ejus: et editi ejus super eum exsultaverunt in gloria ejus, quia migravit ab eo. Siquidem et ipse in Assur delatus est, munus regi ultori, confusio Ephraim capiet: confundetur Israel in [A] voluntate sua, LXX: Apud vitulum domus Dei morabuntur qui habitant in Samaria: quia luxit populus ejus super eum. Et sicut irritaverunt illum, gaudebunt super gloria ejus: quia translata est ab eo, et ipsam in Assyrios ligantes, tulerunt munera regiarum in domo. Ephraim suscipiet confusionem: confundetur Israel in consilio suo.* Quæ sit Bethaven, pro qua LXX translulerunt domum Dei, et qui sit rex Jarib, qui interpretatur ultor, supra plenius disputavimus. In Bethaven igitur, id est, Bethel, vaccas aureas coluerunt habitatores Samariæ, quas cum irrisione non vitulos sexus masculini, sed vaccas, id est, feminas appellavit: ut videlicet Israel non solum deos vitulos, sed deas vaccas coleret. Et ut ostenderet vaccas Bethaven, unum in Bethel vitulum sentiendum, non intulit, luxit super eis populus, sed, super eo, id est, vitulo aureo. Si autem luxit populus, quare editi ejus super eo exsultaverunt? Tradunt Hebræi vitulos aureos a sacerdotibus **111** (d) furto esse sublatis, et pro his aeneas et deauratos repositos. Cum igitur lugeret populus tempore necessitatis et angustiae, etiam vitulos aureos inter munera cætera Assyriis regibus et maxime regi Sennacherib ab Israel rege esse directos, exsultabant editi, quod fraus eorum nequaquam potest argui vel deprehendi. Et hoc est quod ait, *editi ejus*, id est, vituli, super eo exsultaverunt in gloria populi, hoc est, in vitulo, quem habebant pro gloria: quia migrasset ab eo, id est, a populo, et translatus esset ad Assyrios. Et ut sciamus, inquit, hoc esse quod dicitur,

(a) Idem ms. illud Θεοσπάσιον, æque bene.
(b) Brixianna, inquit Victorius, exemplaria legunt: *Attamen in istam partem peccato magis, ut laboris non odio, sed amore: quæ lectio non displicet. Estque sensus: Cum in aliorum scriptis iudicandis odio, vel amore peccare quis magis solent: tu in istam partem, mea diducendo, magis peccato ut laboris non odio, sed amore.*
(c) Rectius ferme nostri mss. avarus, pro varios legunt.

A perspicue sequens versus ostendit: *Siquidem ipse in Assur delatus est, manus regi ultori.* Statimque sequitur: *Confusio Ephraim capiet, et confundetur Israel in voluntate sua, sive in consilio suo.* Deprehensa enim fraus deauratorum vitulorum regi Israel litteris indicatur, et unde se placere aestimaverant, in parte maxime confunduntur, et offendunt eos quibus munera miserant, aestimantes (Al. aestimantium) non furto sacerdotum, sed fraude regum alio consilio hoc esse perfectum. Legimus in Regum volumine, regem Israel Manahen regi Assyriorum Phul mille argenti talenta misisse, ut esset manus ejus cum eo, id est, ut ei præberet auxilium, inter quæ nonnulli arbitrantur etiam vitulos aureos esse (c) directos. Pro Jarib in presenti loco Symmachus interpretatus est (f) ὑπερμαχον, id est, presuli et defensori. Juxta spiritalem intelligentiam laborandum est, quomodo omnia hereticis coaptamus. Vaccas Bethaven, sive, domus Dei, quod interpretatur labor, coluerunt heretici, qui se in custodia mandatorum Dei, hoc est, Samaria habitare iactabant, dieque iudicii quando germinabit quasi amaritudo iudicium super sulcos agri, iugebit populus super eum, hoc est super vitulum, et super dogma perversum, quod putabat Deum. Sed et editi, non dixit, exsultabant, sed exsultaverunt, ad præteritum tempus referens super gloria sua, quæ quondam gloriosius confixerant, eo quod migrasset populus a Deo, sive quod ipsa gloria Dei migrasset a populo, a quo fuerat derelicta. Quidquid autem loquuntur heretici, et pulchro sermone componunt, **112** mittunt munera regi suo diabolo, ad illum cuncta referentes, unde confusio eos capiet in æternum, et confundentur in voluntatibus suis. Quidam et supra et in presenti loco in commentariis suis scriptum reliquit, regem Jarib, id est, ultorem, Christum intelligendum. Quod nobis omnino displicet. Impium enim est quod juxta historiam intelligitur de rege Assyrio, juxta tropologiam ad Christum referri,

(Vers. 7 et 8.) *Transire fecit Samaria regem suum quasi spumam super faciem aquæ, et disperdentur excelsa idoli, peccatum Israel. LXX: Projecti Samaria regem suum sicut cremum super faciem aquæ, et auferentur aræ Dei, peccata Israel. Prospanna, quam LXX et Theodotio τρυβανον, id est, cremum, transtulerunt aridas, (g) scilicet herbas siccaeque virgulta, quæ camino et incendio præparantur, Symmachus posuit ἐπίμαζα, volens ostendere ferventis ollæ superiores aquas, et in spumam bullasque assurgentes, quas Græci πομφολυγας vocant. Sicut igitur spuma, qua*

(d) Fabulam hanc narrat Seden-Olam a quo Hieronymus hoc uno abudit, quod Sennacheribo regi fraudem factam tradit: quod Judei libro illo dicunt Salmanassarum.
(e) Alii mss. delatus, alii derelictos preferunt.
(f) Quamquam idem est sensus, magis tamen placet Palatinor. codd. lectio ὑπερμαχον.
(g) Ita mss. et Victor, Antea scilicet deerat. Leviora infra castigantur.

super aquam est, cito dissolvitur: sic regnum decem tribuum velocius finietur, et peribunt excelsa, id est, BATH (בַּתֵּי), de quibus scriptum est: *Feruntamen adhuc populus inmolabat et adolebat in excelsis* (III Reg. xxii. 44). Ipsa autem excelsa $\delta\upsilon$ sunt, sive AVEN (אֵבֶן), id est, idoli, quod interpretatur inutile, quod idololum et inutile peccatum est Israel. Dissipato autem idolo et excelsis ejus.

(Vers. 9.) *Lappa et tribulus ascendet super aras eorum, et dicent montibus, aperite nos, et collibus, cadite super nos.* LXX: *Spinæ et tribuli ascendent super altaria eorum, et dicent montibus, aperite nos, et collibus, cadite super nos.* Signum ultimæ solitudinis, ut ne parietes quidem et extrema ædificiorum vestigia relinquantur. Eo tempore, dicent montibus, aperite nos, et collibus, cadite super nos. Quod Dominus in ultimo tempore captivitatis Judaicæ dicit esse complendum. Quidquid ergo nunc contra decem tribus, sive contra omnem dicitur Israel, sciamus $\tau\alpha\kappa\epsilon\iota\sigma$; etiam ad totum populum posse transferri, ut quando Romani cepertur Jerusalem, et subverterint templum sive cum iudicii dies venerit, ut alii suspiciantur,

113 dicant magno horrore metuentes, montibus, *aperite nos, et collibus, cadite super nos*, mori magis optantes quam cernere que afferunt mortem. Sed et spiritalis nequitia Samaria, que se a populo Dei diviserat, fecit regem suum transire velocius, sermonem videlicet hæreticorum, atque doctrinam quasi spumam, sive cremum super faciem aquæ, quorum aliud dum videtur, repente dissolvitur aliud facile est tollere de aquarum summitatibus, et in ignem mittere. Tales sunt hæretici spumantibus verbis tumentes, et arsura præcepta Christi baptismati ac sermonibus illius commiscentes. Quæ omnia pertransibunt, et verba magnifica in quibus laboraverunt, quod interpretatur $\delta\upsilon$, illico dispergentur, in quibus peccavit Israel: tantaque erit solitudo doctrinæ pessimæ, ut spinæ et tribuli ascendant super aras eorum. Spinæ et tribuli ibi nasci, ubi agrorum nulla cultura est, omnibus patet. Istæ spinæ sunt, quæ suffocant sementem, et crescere non sinitur que nascuntur in manu temulentis, quas pro uva fecit Israel. Dominus enim expectavit ut faceret uvas, et fecit spinas, sive labruseam habentem uvæ similitudinem, et amaro gustu vescentium ora torquentem. Ideo cum iudicii tempus adveniret, et fuerint cuncta subversa, dicent montibus, quos prius excelsos putabant, et magistris quondam suis, *aperite nos: collibusque, cadite super nos.* Sed quia in montibus posuit, *aperite nos: et in collibus, cadite*, sacratius aliquid explanandum est. Montibus, id est, sanctis qui veram habent et non fictam altitudinem, dicent: *aperite nos. Beati enim quorum aperte sunt iniquitates* (Psal. xxxi). Et collibus qui non habent altitudinem naturalem, quos dudum putabant habere aliquid summitatis, loquentur: *cadite super nos: montes*

(a) Pro super, Victor. propter, ad Vulgate lectionem.
(b) Idem ad Braxianos codd. neglexerit, quod idem

enim operient, et colles cadent: hæc autem fiet præ pavore et in credibili formidine, per quam et montes et colles humiliabuntur.

(Vers. 9, 10.) *Et diebus Gabaa peccavit Israel: ibi steterunt. Non comprehendit eos in Gabaa prælium super filios iniquitatis. Juxta desiderium meum corripiam eos: congregabuntur super eos populi, cum corripientur 114 super (a) duas iniquitates suas. LXX: Ex quo colles sunt, peccavit Israel: ibi steterunt: non comprehendit eos in colle bellum super filios iniquitatis: venit ut corripere[et] Al. corrumpere[et] eos: et congregabuntur super illos populi, quando correpti fuerint in duabus iniquitatibus suis.* Ex eo die quo uxorem Levitæ turpiter atque crudeliter interfecit Benjamin in urbe Gabaa, peccavit mihi omnis Israel (Judic. xix): non quia ultus est injuriam, et scelus sanguine vindicavit; sed quia dolore maritali propositum ad pugnam, et sacrilegium in Deum suum voluit vindicare: eo quod in domo Michæ ephod et theraphim quæ pro idolis adorabantur, (b) neglexerint. Hic igitur stetit Israel: ibi suum repressit gradum, ne ultra ambularet in viis Domini: idcirco non eos comprehendit propter Gabaa prælium, sive captivitas, sicut ipsi putant: ibi enim bene fecerunt ut persequerentur filios iniquitatis; sed corripiam, inquit, eos atque erudiam tota animi mei voluntate, et congregabo adversus illos populorum multitudinem, qui duas fecerunt iniquitates, vindicando hominem, et Dei sui injuriam negligendo. Sive duas iniquitates: quia primum peccaverunt in idolis Michæ, secundo in vitulis Jero-boam: vel certe (c) duos vitulos Samariæ in Dan et Bethel, possumus duas iniquitates appellare, de quibus et Jeremias loquitur: *Duo pessima fecit populus meus: dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi lacus contritos, qui non possunt aquas continere* (Jerem. ii, 13). Hæc due iniquitates contra duo Decalogi erupere præcepta, in quibus dicitur: *Ego Dominus Deus tuus: non erunt tibi dii alii absque me* (Exod. x, 2, 3). Septuaginta Gabaa, colles interpretati sunt: A diebus ergo collium peccavit Israel: quando montes Ecclesie dereliquit, et ad colles, sive elivos descendit hæreticos: doctiorem se putans quam Ecclesia est, et sublimius aliquid reperisse: *ibi steterunt*, hoc est, in errore perseveraverunt. Quodque sequitur, *Non comprehendit eos in colle prælium*, guidam sic interpretati sunt: quia genuerunt filios iniquitatis, et de Ecclesia recedentes, ceperunt esse in collibus, cum persecutio adveniret, non eos comprehendit prælium, diabolo suos impugnavit **115** nolente. Alii ita: Quoniam ex diebus collium peccavit Israel, et ibi stetit et ultra ambulare non potuit: nonne oportet esse in collibus a prælio comprehendi? Nonne debent pugnare adversus eum viri Ecclesiastici, ut illos destruant super filios iniquitatis? qui si fuerint comprehensi et superati, ultra generare non poterunt. Simulque Dominus pollicetur, quod corripit eos atque

est.

(c) Unus Palatin., vel certe duas iniquitates, duos vitulos, etc., expressius.

erudiat, ut cum superati fuerint magistri, congregantur adversus eos discipuli, sui, quos ante deceperant, et videant correptionem propter duas iniquitates, quia et Ecclesiam fontem Domini reliquerunt et foderunt sibi lacus contritos, spluncas scilicet hæreticorum, qui non possunt aquas, id est, doctrinam Salvatoris et sacramentum baptismi continere.

(Vers. 11.) *Ephraim vitula docta diligere trituram: et ego transivi super pulchritudinem colli ejus, et ascendam super Ephraim: arabit Judas: coufringet sibi sulcos Jacob. LXX: Ephraim vitula (sive vacca: etenim quod Hebraice dicitur EGIA (עֵינִי), id est, ἰόργος et ἔλαιος, utrumque significat), Ephraim ergo vitula edocta diligeret contentionem: ego autem veniam super pulchritudinem colli ejus: (a) superponam Ephraim, et reticebo Judam: roborabitur sibi Jacob. Locus iste, immo omnia quæ hoc capitulum sequuntur, magnis obscuritatibus involuta sunt. Unde et nos qui explanare conamur, et prudens simul lector attendat, ut si non veritatem, quod difficillimum est, saltem suspicionem verisimilium investigare valeamus. Hanc habet consuetudinem sermo divinus, ut per tropologiam et metaphoram historiae exprimat veritatem. Igitur Ephraim similis est vaccæ vel vitulæ, que a juvenete sua didicit arcam terere, et feroces orbes super acres segetum trahere, ut paleæ a tritico separarentur: et non solum didicit, verum nimia consuetudine cepit amare, quod docta est. Et ego, inquit, transivi super pulchritudinem colli ejus. Verbum Hebraicum (b) ABARTH (אֲבָרְתִי), id est, transivi, maxime quando a Deo dicitur, semper plagas et adversa significat. Denique et exterminator in Ægypto transisse memoratur. Quia ergo Ephraim vacca vel vitula **116** diligit arcam terere, ego, inquit, transivi super pulchritudinem colli ejus, et tumentes cervicum toros jugo imposito domui. Quid memorem Legis jugum? ipse ascendi super eam, et me ita laborante, Judas, hoc est, due tribus ceperunt arva scindere vomere, et in sulcos terram reclinare. Portante autem jugum Ephraim, et arante Juda, confregit sibi sulcos Jacob. Hic Jacob ad distinctionem Israel et Judæ, duodecim tribus intelligamus: quod ceperunt aratris [Al. rastri] glebas frangere, terramque comminure: ut emollita recipiat sementem, et secunda post modicum seges pullulet. Pro trituram, vel arca, contentionem Septuaginta translulerunt, et est sensus: Quia Ephraim non vult Legis recipere jugum, ego transibo et ascendam super pulchritudinem colli ejus: ut discat contentiosa vacca atque lasciviosa laborare, quod non vult Judas autem arabit sponte sua: quia habet templum, et moratur in lege, ut tota certatim duodecim tribus arva præparet ad serendum. Quodque sequitur juxta eodem Septuaginta: *Superponam Ephraim: reticebo Judam, roborabitur sibi Jacob,**

(a) Legimus ex nostris mss. superponam juxta Græcum ὑπερθετο, vel ὑπερθετο, ipsamque Hieronymum inferius, ubi locum hunc replicat. Antea erat superponam.

hic esesensus potest. Ephraim qui contentiosus est et non vult Legis onera portare, imponam captivitatem. Judam autem parumper relinquam, et nihil loquar de eo: quicumque autem tam de Ephraim, quam de Juda mea præcepta servaverit, roborabitur sibi et vocabitur Jacob. Secundum $\alpha\upsilon\tau\alpha\gamma\alpha\gamma\alpha$ hoc dicit potest, quod Ephraim qui eruditus fuit in lege Dei, ut tereret arcam Scripturarum, et meditaretur in ea die ac nocte, cepit diligere contentionem et jugum Legis abjicere, et contendere contra Ecclesiasticos in subversionem audientium. Unde Dominus elevatam cervicem et sibi sublimia promittentem, vel jugo preme, vel ipse transiens calcabit pedibus suis, et ascendet super eum, ut sciatse habere Dominum. Judas autem, hoc est, Ecclesiasticus arabit, incepto opere perseverans. Sive: Reticebo, inquit, Judam. Non enim sani indigni medico, sed qui male habent (Luc. v). Jacob vero qui interpretatur supplantator, et quotidie supplantat vitia atque peccata, et accipit primitiva fratris sui, et hæres paternæ **117** possessionis est, et dormit in Bethel, quod interpretatur domus Dei, sulcos glebasque confringet, ut molli sinu jalectam sementem terra suscipiat, et faciat centum modios hordei, sive, ut habetur in Hebræo, centuplum. Neque enim credendum est quod patriarcha Isaac hordeo studuerit, et non frumento. Usque hodie vir Ecclesiasticus Jacob glebas historiae et litteræ durtiam frangit in partes, et spiritaliter dividit, ut possint fruges reddere spirituales. Quod quidem et Dominum fecisse legitur, ut quinque Legis panes, quos integros populus comedere non poterat, in frustra concerneret: ut per apostolorum manus ven-scendos credentibus daret (Luc. ix). Quod autem dicit juxta Septuaginta, *roborabitur sibi Jacob*, ostendit sibi omnem laborantem laborare, ut fructus capiat sempiternos.

(Vers. 12.) *Seminate vobis in justitia metite in ore misericordie. Innocente vobis novale: tempus autem requirendi Dominum, cum venerit qui docebit vos justitiam. LXX: Seminate vobis in justitia, vindemiate (c) fructum vite: illuminate vobis lumen scientiæ, quantum est tempus: querite Dominum, donec veniant fruges justitiæ vobis. Servat ab agricolis semel ceptam translationem. Dixit aut Ephraim vitulam edoctam trituram arca amare ac diligere, et se ascendisse super collum ejus, et arasse Judam, et confregisse sulcos, sive glebas Jacob. Nunc precipit ut sementem sibi per penitentiam, et sementem in justitia, id est, in Legge, metantque in misericordia, id est, in gratia Evangelii. Ibi enim: *Oculum pro oculo, dentem pro dente* (Exod. xxi): hic legitur: *Qui te percusserit in dexteram maxillam, præbe ei et alteram* (Matt. v. 30). Cumque seminaveritis in justitia, et messeritis in misericordia, innovate vobis leta novalia. Redditque causas cur sementem, cur metant, cur innovent leta*

(a) Iidem mss. aspirant, Abarthi.

(c) Interserunt Palatini mss. vobis, hic atque inferius, ubi isto recurrit locus: estque revera et in Græco Alexandrino codice $\epsilon\alpha\tau\epsilon\iota\sigma$.

novalia. Tempus, inquit, *requirerent Dominum est*, A
cum venerit, Christus atque salvator, qui *docebit vos*
justitiam, quam nunc speratis in Lego: *Finis enim*
Legis Christus est ad justitiam omni operanti bonum
(Rom. x). Pro eo quod nos diximus, *metite in ore mi-*
sericordiae, Septuaginta transtulerunt, *vindemiate*
fructum vite, ut ex quoque semini convenit messio,
quam vindemia: fructus autem vite ipse est, qui et
lignum vite. Et **118** pro eo quod nos posuimus,
innovate vobis novale, illi verterunt, *illuminate vobis*
lumen scientiae, ut ex operibus atque mandatis Legis
notitiam habere mereamur, juxta illud quod in quodam
libro legitur: *Desiderasti sapientiam: serva manda-*
ta, et Dominus dabit eam tibi (Eccl. i, 33). Qui enim
mandata in opera verterit, seminat in justitia
et metet ex ea fructus vite. Unde et alibi legitur: *Mandatum Domini lucidum illuminans oculos* (Psal.
xviii, 9). Et Isaias ad Dominum dicit: *Lux praecepta*
tua super terram. Et in alio loco: *A mandatis tuis,*
intellecti (Psal. cxviii). His quoque, qui ab Ecclesia se-
parati sunt, et falsum sibi Christianorum nomen as-
sumunt, praecipit ut agant penitentiam, et utrum-
que recipiant Testamentum: in Veteri justitiam se-
minant, in Novo metant misericordiam: et illuminent
sibi lumen scientiae, sive innovent sibi novalia, et
requirant Dominum, qui docere eos potest veram
justitiam, falsosque magistros destruant, a quibus
non discunt justitiam, sed iniquitatem.

(Vers. 13.) *Arastis impietatem, iniquitatem messu-*
stis: comedistis frugem mendacii. LXX: *Quid retic-*
etis impietates, et iniquitates ejus vindemias: co-
medistis fructum mendacem. Cogor contra voluntatem
meam saepius de Hebraeo linguae proprietatibus dis-
putare: neque enim rhetorum more sententias re-
petimus, verba construimus, et audientes vel legentes
in laudes nostras declamationibus suscitamus: sed
quae obscura sunt, maxime aliene linguae hominibus
explanare nitimur. Supra ubi nos interpretati sum-
mus, *arabii Judas*, in Hebraico legitur *jerros*
(יררוס) per jod primam litteram, quam Septuaginta
וודוס putantes, interpretati sunt, et *tacebo*?
Nunc quoque in Hebraeo scriptum est *arastem*,
(ארסטם) quod nos veritimus, *arastis* pro quo Sep-
tuaginta transtulerunt, *quid reticetis*: simili errore
quo supra, *silentium pro aratione* interpretantes.
Est autem sensus iste ditorum: Super collum viti-
lule Ephraim contentiosae amantisque tritum ego
transivi, et ego ascendi, ut, arante Juda, et con-
fringente sulcos, Jacob tereret aream, et solis ferret
calorem. Monoique eos ut seminant in justitia, et
metent in misericordia, et facerent sibi novalia:
tempusque requirerent Dominum illud esse **117** co-
gnoscerent, quo venturus est qui docebit nos justitiam.
Me haec jubente, et volente de latis novalibus
fructus justitiae ac misericordiae accipere, araverunt
impietatem, quae egerunt impie contra Dominum, re-

(a) Sic ferme elegantius mss. Antea erat *comedistis*
(b) Victorius ait: Haec non Gedeonis ad Salmana,
sed Samuelis ad Agag verba sunt, ut constat II Reg

linguentes Creatorem, et colentes idola, et messue-
runt iniquitatem, de malo semine malas fruges re-
cipientes, de quibus fecerunt non solum panem sub-
sternicium, sed fraudulentum atque mendacem, qui
vana spe deciperet comedentem. Istiusmodi sunt
haeretici, qui arant sermone composito, et protegent
vel tacent impietatem: non impietas esse videtur,
sed credatur pietas. Unde quia dixerunt in corde
suo, non est Deus (Psal. xiii), corrupti sunt et abo-
minabiles facti sunt, et messuerunt, sive vindemia-
verunt iniquitates. Quomodo enim radix omnium
malorum est avaritia (I Tim. vi): sic peccatorum
scelerumque cunctorum radix est impietas, quam
qui araverit, sive seminaverit, metet iniquitates.
Qui igitur araverunt impietatem, et messuerunt in-
iquitates, comederunt fructum mendacii: omnia quae
falsa sunt deceptis populis praedicantes, ut non qua-
rant panem verum, qui de caelo descendit: sed panem
mendacii, qui suffocat et interficit deplorantes.

(Vers. 14 et 15.) *Quia confusus es in viis tuis: in*
multitudine fortitudinis tuae, consurgit tumultus in po-
pulo tuo, et omnes munitiones tuae vastabuntur: sicut
vastatus est Salmana a domo ejus, qui vindicavit
(Vulgat. judicavit) Baal in die praetii, matre super fi-
lios altissae, sic fecit vobis Bethel a facie malitiae: nequi-
tarum vestrarum. LXX: *Quia sperasti in curribus*
tuis, in multitudine fortitudinis tuae, consurgit per-
ditio in populo tuo, et omnia murata tua abibunt: sicut
principes Salmana de domo Jerobaal in diebus belli
matrem super filios altissae, sic faciam vobis, domus
Israel, a facie militiarum vestrarum **120**. Ideo
(a) comedistis frugem mendacii, et in cunctis quae pro-
posuistis, spes vos vana decepti: quia confusus es,
o Ephraim, in viis idololatiae tuae: haec sunt enim
viae tuae, et in multitudine fortium tuorum, non in
Deo habens spem, sed in exercitus robore. Itaque
consurgit tumultus in populo tuo, quod Hebraice
dicitur, *saon* (סאון), id est, *sonitus* et *fremitus* ulu-
lantis exercitus, quibus clamantibus, omnes muni-
tiones tuae vastabuntur, et ea quae munita arbitrararis
et tuta, patebunt hostibus, et sic vastabuntur, quo-
modo vastatus est atque contritus Salmana princeps
Madianitarum, qui interfectus est a domo Jerobaal
(Judic. vii). Haud dubium quin Gedeonem significet:
qui ex eo quod destruxit fanum Baal, lucumque suc-
cidit, et ille se vindicare non potuit, cognomentum
Jerobaal, sortitus est, id est, *ulciscatur se Baal*: ut
quomodo Salmana interfecit filios eorum matribus
suis, ipsis quoque matribus deinceps interfecit: sic
et filii tui, o Ephraim, te presente interficiantur
(Al. interficiantur), qui et ipse trucidandus es. Qua-
rimus, ubi scriptum sit, quod Salmana matrem su-
per filios occiderit: legitur in Judicum libro lo-
quente Gedeone ad principem Madian (6): *Quomodo*
absque liberis fecit gladius tuus multas matres, ita stne
filii erit inter mulieres mater tua (Judic. vii). Sicut

xy. Gedeonis autem et Salmana historia scribitur
Judicum octavo capite: in quo hoc tantum proditur
quod a Salmana occisi fuerint in Thabor fratres Ge-

igitur vastatus est Salmana ab Jerobaal, quem malo
quidam arbitrantur Jerobaal filium Nabab, qui
decem tribubus praefuit, et vastatus est, ut in He-
braeo continetur, ab *arast* (ארסט) id ipsum si-
gnificante, quod et *Jerobaal*, sed breviori diserio-
ricque sermone: sic fecit vobis, o Israel, a facie
militiarum vestrarum Bethel, in qua vitulum au-
reum posuistis, et esis venerati Aegyptios deos.
Pro Bethel, quod interpretatur *domus Dei*. LXX
transtulerunt *domus Israel*, **121** quod in Hebraeo
penitus non habetur. Evasimus utcumque de con-
fragosis locis: nunc in altum vela tendentes, al-
legoriae pelagus transeamus. *Quia confusus es*, o
Ephraim, *in viis*, sive, *in curribus tuis*, de quibus
scriptum est: *Hi in curribus et hi in equis: nos autem*
in nomine Domini Dei nostri magnificabimur (Psal.
xxix, 8): et confusus es in multitudine fortium tuo-
rum, quae tibi falsa scientia roborasti: ideo consurgit
tumultus et sonitus in populo tuo. Quidquid
enim loquuntur haeretici, non habent vocem senten-
tiae explicantem, sed tumultum clamoremque et
sonitum. *Et omnes munitiones tuae*, sive quae murata
sunt, vastabuntur (non enim testimoniis Scriptura-
rum, sed arte dialectica, et argumentis philosopho-
rum munita sicut aquae constructa) sicut vastatus est
quondam Salmana a Gedeone, matre super filios in-
terfecta. Cujus historia et octogesimus secundus
psalmus meminit: ubi inter caeteros duces Madian
etiam Salmana fuisse commemorat, dicens: *Fac eis,*
Domine, haud dubium quin eos significet qui contra
Dominum inierunt pactum sive testamentum, sicut
Madian et Sisara (Ps. lxxxii, 12, 13). Et post reli-
qua: *Pone, inquit, principes eorum sicut Oreb et Zeb,*
et Sebee, et Salmana, omnes principes eorum qui dixe-
rat: haereditate possidemus sanctuarium Dei. Et in
hoc eodem psalmo duces haereticorum describuntur
qui altare Dei sibi vindicare conati sunt. Quodque
sequitur: *Sicut fecit vobis, Bethel, a facie malitiae*
nequitarum vestrarum, proprie haereticorum princi-
pibus coaptatur, quod eis fecerit Bethel quam ipsi
vocant Bethel, hoc est, *domum Dei*, et falsam Eccle-
siam: ut sit sensus: Sic vobis faciet Ecclesia vestra
quam vocatis domum Dei: caeterum ex quo a vobis
tenetur, appellanda est Bethaven, id est, *domus*
idoli, propter multitudinem militiarum vestrarum.

deonis uterini: proptereaque Gedeonem ad cum di-
xisse: *Vivit Dominus, quia si servassetis eos, non vos*
occiderem. Veram tamen fuisse historiam quam Hiero-
nymus prodit, negari non potest, asseverante il-
lam Osee propheta hic, dum ait: *Sicut vastatus est*
Salmana a domo ejus, qui vindicavit Baal in die praetii,
matre super filios altissae. Sicut enim in libro Ju-
dicum vicinios Gedeonis fratres occisos, ita hic una
cum illis matrem quoque necatam a Salmana scri-
bitur. Nec referi quod in libro Judicum hujusmodi
verba non recenseantur, quando aliqui tunc dicta
ex utroque loco, Samuelis exemplo Hieronymus con-
jicit. Jungit enim ipsa saepius testimonia, et ex
diversis locis unam contextit historiam. Constat hoc
Zachariae capite undecimo, ubi ea Prophetae ver-
ba: *Non pascam vos*, veluti ad Moysen dicta inter-
pretatur, dum scribit: *Quomobrem indignatus dixi*
ad Moysen: non pascam vos, dimitte me, et disperdam

(Cap. XI. — Vers. 1 et 2.) *Sicut mane (a) transiit*
pertransit rex Israel: quia puer Israel, et dilecti eum,
et ex Aegypto vocavi filium meum: vocaverunt eos:
sic aberunt a facie eorum: Baalim immolabant, et si-
mularis sacrificabant. LXX: *Mane projecti sunt, pro-*
jectus est rex Israel, quia parvulus Israel, et ego di-
lexi eum, et ex Aegypto vocavi 122 filios suos. Sicut
vocavi eos, ita aberunt a facie mea ipsi: Baalim im-
molabant, et sculptilibus adolebant (b). Diversis figuris
eundem explicat sensum. Qui supra dixerat: *Transi-*
re fecit Samaria regem suum quasi spumam super
faciem aquae: eo quod spuma et bullae in aquarum
summitatibus natantes celatiter dissolvantur: nunc
eamdem rem sub alia ponit similitudine. Sicut enim
ortus aurora et diluculum et principium diei, quod
appellatur mane, inter noctis solisque viciniam transi-
sit celeriter: ita ut finitur nox et clarescat dies:
sic rex Israel, id est, decem tribuum velociter transiit.
Exponitque beneficia quae ipso contulerit
Deus. Dum, inquit, esset puer et parvulus, et captus
in Aegypto teneretur, intantum eum dilexi, ut mit-
terem servum meum Moysen, et ex Aegypto voca-
rem filium meum, de quo dixi in alio loco: *Filius*
primogenitus meus Israel (Exod. iv). Et quia Israel
singulariter quidem dicitur, sed pluraliter intelli-
gitur: quomodo et populus et Ephraim et Judas:
siquidem in numero singulari multus est numerus,
qui hoc numero continetur, veteris recordatur histo-
ria, quod vocaverit quidem eos per Moysen et
Aaron, qui vocaverunt eos, ut egrederentur de
Aegypto: ipsi vero vocati ab eis recesserunt a facie
eorum, vertentes ei terga, et mentis duritiam gestu
corporis indicantes. Nec eis sufficit vocantes con-
temnere, nisi immolarent Baal et sculptilibus suis,
sive simulacris adolerent incensum. Adorasse eos
Baal primum sub Achab rege Israel legitimus, qui Si-
donii regis filiam Jezabel duxit uxorem, et Baby-
lonium ac Phoenicis idolum transiit in Samariam.
Ergo distantia peccata temporibus, uno sermone con-
jungit: quomodo primum vocati sint de Aegypto et
appellati filii, deinde in solitudine recesserint a Deo,
Beelphegor magis colentes, quam Deum, et postea
in terra sancta Baalim et Astaroth, et caeteris idolis
servierint. Et transire haereticos instar diluculi, et
regem eorum diabolum, vel haereticarcham intelli-
eos. Et paulo inferius scripta ab Isaia, veluti in erro-
re ad populum dicta sint, prodit in haec verba:
Quibus et in eremo locutus sum: Si audieritis me,
quae bona sunt terrae comedetis. Haec enim verba non
nisi Isaiae primo capite reperitur: Sic Paulus Apo-
stolus Rom. ix, ex Genesi et Malachia connectens
testimonium, veluti unius loci illud sit, ponit, dum
ait: *Quia major serviet minori, sicut scriptum est:*
Jacob dilexi, Esau locutus sum: Si audieritis me,
quae bona sunt terrae comedetis. Sic Marcus
cap. i, Malachiae et Isaiae testimonia jungens, Isaiae
toto aberrant eolo, qui hic memoria lapsus D. Hiero-
nymum putat.

(a) Victor, transit, ex Vulgata et subnexa Hieronymi
expositione. Sed et pertransit continuo legendum erat
ex eadem Vulgata: ut et duo preferunt Palatini
codd.

(b) Addunt mss. duo Palatini incensum.

gimus, quos in infantia (quando crediderunt in Ecclesia, et erant parvuli, et Christi nomine censebantur) dilexit eos Deus, et vocavit **123** illos de tribulatione et tenebris Ægypti: Vocavit autem per apostolos et doctores Ecclesie. Cumque a meis, inquit, duobus sint vocati, recesserunt a facie eorum, et adoraverunt Beelphegor, hoc est, suis vitibus et libidini servierunt, et postea immolabant Baalim et simulacris, quae sibi confinxerant. Singuli enim haereticorum habent deos suos, et quodcumque simulaverint, quasi sculptile colunt (Al. ponent) atque conflatile. Pro eo quod nos diximus: *Ex Ægypto vocavi filium meum* (Matth. 11), Septuaginta translulerunt: *Ex Ægypto vocavi filios ejus*, quod in Hebraico non habetur: nullique dubium est, Mattheum de hoc loco sumpsisse testimonium juxta Hebraicam veritatem. Ergo qui detrahunt nostrae translationi, (a) dent Scripturam, de qua Evangelista hoc testimonium sumpsit, interpretatus sit in Domino Salvatore, quando de Ægypto reductus est in terram Israel. Et cum invenire non quiverint, desinant rugare frontem, adducere supercilium, crispare nares, digitis concerpere. Hunc locum in septimo volumine Julianus Augustus quod adversum nos, id est, Christianos evomit, calumniatur, et dicit: quod de Israel scriptum est, Mattheus evangelista ad Christum transtulit, ut simplicitati eorum, qui de gentibus crederent, illuderet. Cui nos breviter respondimus: Primum Mattheum Evangelium Hebraeis (b) litteris edidisse, quod non poterant legere nisi hi qui ex Hebraeis erant. Ergo non propterea fecit, ut illuderet ethnicis. Sin autem Hebraeis illudere voluit, aut stultus, aut imperitus fuit: stultus, si apertum fluxit mendacium: imperitus, si non intellexit, de quo haec dicerentur. Stultitiam ipsum volumen excusat, quod prudenter ordinataeque compositum est: imperitum non possumus dicere, quem ex alitis testimoniis Scripturarum scientiam Legis habuisse cognoscimus. Superest ut illud dicamus quod ea quae *παροιμια* precedent in aliis, juxta veritatem et adimpletionem referantur ad Christum: quod Apostolum in duobus montibus Sinae et Sion, et in Sara et Agar fecisse cognovimus. **124** Neque enim non est Sina mons, et non est Sion: non fuit Sara, et non fuit Agar; quia haec apostolus Paulus ad duo retulit Testamenta (Gal. iv). Sic igitur hoc quod scriptum est: *Parvulus Israel, et dilexi eum, et ex Ægypto vocavi filium meum*, dicitur quidem de populo Israel, qui vocatur ex Ægypto, qui diligitur, qui eo tempore post errorem idololatriæ quasi infans et parvulus est vocatus: sed perfecte refertur ad Christum. Nam et Isaac in typo Christi fuit quod futurae mortis ligna sibi ipse portaverit (Genes. xxii): et Ja-

(a) Mendose haecenus obtinuit, videant Scripturam, neque enim aut ipse locum innuit Hieronymus, aut ut scrutentur de Scripturis, auctor est; sed æmulos provocat, si seipsum, ut digito locum notent. Frequens est S. Doctores isthæc provocandi formula: *Dent Scripturam; indicant locum*. Nos ad mss. fidem correctimus, e quibus altor Palatinus etiam pro verbis, de

cob quia Lia dolentem oculos, et Rachel pulchram habuorit uxorem (Gen. xxix). In Lia quæ major erat, cecitatem intelligimus Synagoge, in Rachel pulchritudinem Ecclesie; et tamen qui ex parte typi fuerunt Domini Salvatoris, non omnia quæ fecisse narratur, in typo ejus fecisse credendi sunt. Typus enim partem indicat: quod si totum præcedat in typo, jam non est typus, sed historiae veritas appellanda est. Hæc breviter ut in Commentariis diximus: nunc ad reliqua recurramus.

(Vers. 3, 4.) *Et ego quasi nutritus Ephraim, portabam eos in brachiis meis, et nescierunt quod curarem eos. In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis. Et ero eis quasi exaltans jugum super maxillas eorum, et declinavi ad eum ut vesceretur.* LXX: *Et ego colligavi* (Al. collocavi) *Ephraim, suscepit eum super brachium meum; et non cognoverunt ut sanarem illos in corruptione hominum; extendit eos in vinculis charitatis meæ. Et ero illis, quasi dans alapas homo super maxillas ejus: et respiciam ad eum prævatus ei.* Multum inter se Hebraicum et Septuaginta interpretum editio dissonant, Tentemus igitur juxta Hebræos historiam: juxta LXX, ἀνυπόβριζοι, texere. Qui supra dixerat: *puer Israel et dilexi eum, et ex Ægypto vocavi filium meum*; et postea intulit quod perpetraverit nefas, Baalim immolabant, et simulacris sacrificabant, illos narrat quod Israel amore dilexerit, secundum illud quod in Deuteronomio legitur: *Portavit te Dominus Deus tuus, ut selet homo gestare parvulum filium suum, in omni via, per quam ambulasti, donec venires ad locum istum* (Deut. 1, 31).

125 Et in alio loco: *Expandi alas suas et assumpsit eum, atque portavit in humeris suis* (Ibid. xxxii, 11). Ego, inquit, qui pater eram, nutritus factus sum, et parvulum meum in ulnis meis ipse portabam, ne læderetur in solitudine, et ne vel astu vel tenebris tereretur, in die nubes eram, in nocte ignis columna (Exod. xiii): ut quos protexeram, meo illustrarem et sanarem lumine, cumque peccassent, et fecissent sibi vituli caput, dedi locum penitentiae, et ignoraverunt quod curarem eos, et vulnus idololatriæ quadraginta annorum spatio obducerem, et pristina redderem sanitati. Curavi autem eos propter funiculos et vincula charitatis, quibus mihi Abraham, Isaac, et Jacob astrinxeram. Pro Adam enim Aquila et Symmachus et Septuaginta et Theodotio, *(hominum)* translulerunt: ut dicerent, in funiculis hominum traham eos, in vinculis charitatis. Quodque sequitur *Ero eis quasi exaltans jugum*, pro quo interpretatus est Symmachus: *et putaverunt quod imponerem jugum super maxillam eorum*, dupliciter accipitur: aut abstuli ab eis jugum cunctarum per circuitum nationum: aut Legem meam quasi gravissimum jugi

qua Evangelista repetit, demque unde Evangelista, Mox quoque sit reposuimus pro est.

(b) Propius tamen ad fidem est, Græcis fuisse litteris ab ipso Evangelista conscriptum. Vide quæ hæc de re notavimus ad Catalog. cap. 3.

(c) Duo Palatini mss., universi homines.

pondus arbitrati sunt. Et dedi eis escam manna in A deserto (Exod. xvi), quo vescerentur, hoc est enim, quod ait, *declinavi ad eum, ut vesceretur*; pro quo interpretatus est Symmachus, *et declinavi ad eum cibos*. Non quod Deus ad eum declinaverit, sed quod cibum manna ad eum fecerit declinare. Aliter: In tantum dilexi eos, et tam clemens pastor fui, ut morbidam ovem humeris meis ipse portarem (Luc. xv): ipsi vero ignoraverunt quod mea illos passione curarem: et qui amator sum omnium hominum, traherem eos ad credendum in vinculis charitatis, juxta illud quod in Evangelio scriptum est: *Nemo venit ad me, nisi Pater qui misit me traxerit eum* (Joan. vi, 44). Et arbitrati sunt jugum meum leve, esse gravissimum: et declinavi ad eos deserens regna colorum, ut cum eis (a) vescerem, assumpta forma hominis, sive dedi eis esum Corporis mei: ipse et cibus et conviva. Traaseamus ad intelligentiam spirituales, juxta Septuaginta duntaxat interpretes: ne si utrumque et secundum historiam, et **126** secundum *ἀνυπόβριζοι* volerimus exponere, tendamus libri magnitudinem. Illis immolantibus Baalim quæ de suo corde fixerunt, et me vocante, fugientibus a facie mea (ita enim in Septuaginta continetur), ego clementissimus Dominus ligabam pedes Ephraim, ne a me longius fugerent: hoc enim significat *ἀνυπόβριζοι*. Ligabam (b) autem testimoniis Scripturarum, et disputatione magistrorum Ecclesie, ut ligatos per patientiam suis brachiis contineret, non intelligentes quod patientia Dei salutis eorum esset occasio. Unde in corruptione hominum videlicet magistrorum, qui eos deceperant, contractos perfidia frigore, extendi calorem fidei, et quasi repugnantes vinculis meæ dilectionis astrinxi. Et quia non sua sponte currebant, sed vincti funibus trahabantur, paululum maxillas eorum alapis verberavi, non puniens; sed corrigens et emendans. Judex lacerat carnes, torquet funiculis, flagellis atque ignibus cruciat. Qui autem pater est, lascivientem filium palma percudit manus (Al. manu). Et pulchre non dixit, ero eos alapia verberans, sed quasi homo maxillas manu percussit. Percudit autem Deus filios aberrantes comminatione ponarum, Evangelica lectione et testimoniis prophetarum. Cumque sic percussisset in maxilla, ut haereticorum panem atque doctrinam excutiat de ore pollute: tunc respicit ad eum, dicente sibi filio verberato: *Respice in me, et miserere mei* (Psal. lxxxv, 16). Et iterum: *Respice et exaudi me, Domine Deus meus* (Psal. xi, 4). Cumque eo respexerit, prævalebit, sive proderit eis, id est, superabit adversarios, et de fugitivis servos faciet. Sive dabit eis verum et dulcem cibum, qui prius haereticorum mendacia et cibos amarissimos devorabant.

(a) Iidem mss. cum eis versaver: et corruptis paulo post, dedi eis optime senuum corporis mei, etc.

(b) Corrigit Victor. Ligabat ex quator Florentie codicibus, mutari sentiens personam. Nostri vero mss. non suffragantur. Tantum pro patientiam, quod his paulo post nomen recurrit, legunt potentiam; et

(Vers. 5, 6 et 7.) *Non revertetur in terram Ægypti et Assur ipse* [Vulg. addit est.] *rex ejus, quoniam noluerunt converti. Cepit gladius in civitatibus ejus et consumet electos ejus: et comedet capita eorum et populus meus pendebit ad reditum meum. Jugum autem imponetur eis simul, quod non auferetur. LXX: Habitabit Ephraim in Ægypto, et Assur ipse rex ejus: quia noluit converti. Et infirmatus est gladius in civitatibus ejus, et requievit **127** in manibus illius, et comedit de cogitationibus suis: et populus ejus suspensus est ex incolatu suo, et Deus super prefronta ejus irascetur, et non exaltabit eum.* Quando dicit: *non revertetur in terram Ægypti*, ostendit quod reverti cupiat, sed ire non possit. Reverti autem cupiebat Israel ab Ægyptiis auxilium efflagians; sed possessus est ab Assyrio, qui cepit eum, et dominatus est illius jure victoris, et hoc passus est, quia converti noluit, ne agere penitentiam. Vel certe dicamus, quod reversus sit in terram Ægypti, quando Ægyptios in terra sancta adoravit deos, vel illo sensu accipiendum, quo supra dictum est: *Ægyptum invocabant, ad Assyrios aberunt*. Cepit itaque gladius in civitatibus ejus, sive irruat, ut interpretatus est Aquila, aut vulnerabit, ut Symmachus transtulit. Et vide quantum pondus sit miseriarum, ut non agri vel possessiones ac rura vastentur; sed medias civitates hostis introcat, et consumat electos ejus sive brachia illius, ut interpretatus est Symmachus, quod Hebraice dicitur *באדבא (בדבא)*. Cumque consumperit gladius electos, et principes, sive robur exercitus, et devoraverit vel capita vel consilia eorum, ut non possint quidem invenire presidium, tunc plebs miserabilis quæ ad me reverti noluit, meum ad se reditum præstolabitur. Et sero agel penitentiam, hostibus cuncta vastantibus. Itaque quia peccata grandia grandibus sunt puniendi supplicis, imponent eis qui delicti fuerint de populo (rege eorum ac principibus Assyrio mucrone truncateis) jugum gravissimum servitutis, et imponent pariter quod non auferetur juxta litteram, nisi spiritaliter tollatur in Christo. Juxta Septuaginta (c) habitabit Ephraim in Ægypto, terram sanctam se habere dicens, et Ecclesiam Domini Salvatoris; sed vitibus atque peccatis et perversitate fidei semper in Ægypto commoratus est. Quia igitur habitavit in Ægypto, sensus magnus Assyrius erit rex ejus: noluit enim reverti ad Ecclesiam, et virtute perditâ, id est, Christo, qui est Dei virtus et Dei sapientia, semper in languore versatus est, et infirmus fuit, cunctis demones ac perturbacionibus subjacens: idcirco gladius, **128** hoc est, scientia spiritualis, vel sermo Ecclesiastici viri, vastans atque debellans nemper versabitur in urbibus ejus, quas impie exstruxit

iniferis altrazi pro astrinxi.

(c) Rursum Victorius ex Florentinis eodd. emendat habitabit juxta Græcum *καταστραφει*: itemque inducit copulam et in hunc modum, *terram sanctam habere se dicens Ecclesiam Domini Salvatoris*.

contra Dominum, et ipse gladius requiescit in manibus eius, ut occisus ab alio, alium non possit occidere, nec contra adversarium levare manum. Denique recipient, et vorabunt secundum consilia sua. Infelix autem populus et vulgus inductum insperabit antiquam patriam, et captum se esse sentiet, sive pendebit in inelata suo, nesciens quid agat, et quo vertatur ignorans. Deus vero super pretiosa eorum, aurum videlicet et argentum quae acceperant ab eo, de quibus saepe diximus, irascetur, et nequaquam liberabit eum qui suo vitio corruit. Hoc juxta LXX; eundem autem sensum et Hebraico coaptabimus.

(Vers. 8 et 9.) *Quomodo dabo te, Ephraim: protegam te, Israel? quomodo dabo te sicut Adama: ponam te ut Seboim? Conversum est in me cor meum: pariter conturbata est penitudo mea. Non faciam furorem irae meae: non convertere, ut disperdam Ephraim: quoniam Deus ero sum [Vulg. lactet sum] et non homo: in medio tui sanctus, et non ingrediar civitatem, LXX: Quid faciam tibi, Ephraim: protegam te, Israel? Quid faciam tibi? sicut Adama ponam te, et sicut Seboim: conversum est cor meum [a] in ipso: simul conturbata est penitudo mea. Non faciam iuxta iram furoris mei. Non derelinquam ut deleatur Ephraim: quoniam Deus ego sum, et non homo; in te sanctus: et non ingrediar civitatem. In eo loco ubi nos et LXX interpretati sumus: protegam te, Israel? in Hebraico scriptum est AMAGGENACH (מגנח) quod Aquila transtulit, ἐπιφυλάξω te, id est scuto circumdabo te. Quod cum in bonam partem putarems intelligi, et significare protectionem, ex editione Symmachi contrarius nobis sensus subjicitur, dicentis, ἐξώσω te, id est, tradam te. Ex translatione quoque Theodotionis non prospera, sed adversa demonstrantur: ἀποκλήσω te quod significat, nudabo te, et auferam a te ἐπιφυλάξω, hoc est, scutum quod te ante protexeram: et hic sensus magis convenit Domino comminanti. Quod igitur dicit hoc est: quoniam noluerunt converti, et Assur factus est rex eorum, devorabit gladius et urbes et 129 principes et populum, et imponetur eis jugum, quod non auferetur ab eis et quia videbatur dura sententia, nequaquam eis locum penitentiae derelinquens, nunc Deus parentis ad Israel loquitur affectu: Quid tibi faciam, Ephraim? quomodo te meo auxilio denudabo? quid tibi faciam? qua te arte corripiam? quo potero sanare medicamine? Sicut Adama et Seboim ponam te, quae due sunt quinque urbium, sicut in Genesi legitur: Sodoma et Gomorraha, Adama, et Seboim et Bala, quae est Segor, et Syro sermone Zoara dicitur. Ponam itaque et veram te in solitudinem, et delebo usque ad cineres ac favillas, sicut delavi Adama et Seboim. Cumque duram, imo crudelē sententiam protulisset, rursum parentis affectu misericordia vincitur, et austeritatem iudicii pietate mitigat patris. Dicit enim: Conversum est in me cor meum: pariter conturbata est penitudo mea. Statim ut locutus sum, me Ephraim et Israel*

(a) Voces in ipso, tum ad subsequentis finem versiculi in te, mss. Palatini ignorant.

A sicut Adama Seboimque positurum, mea commota sunt viscera. Penituit me meum quondam populum delere in perpetuum: idcirco non faciam secundum furorem iracundiae meae, nec de mea clementia commutabor, ut disperdam Ephraim: non enim percutio ut perdam in perpetuum; sed ut emendem. Credulitas mea penitentiae et pietatis occasio est: Deus enim ego sum, et non homo. Homo ad hoc punit ut perdat, Deus ad hoc corripit ut emendet. In medio tui sanctus, et non ingrediar civitatem, hoc est, non sum unus de his, qui in urbibus habitant, qui humanis legibus vivunt, qui credulitatem arbitrantur justitiam, quibus lex summum summa malitia est: mea autem lex meaque justitia est salvare correctos. Possumus et aliter dicere: quia primus Cain paricida exstruxit civitatem in nomine filii sui Enoch, in hujusmodi urbem Dominus non ingreditur, quae ex scelere et sanguine et paricidio fabricata est. Sin autem voluerimus legere, quomodo dabo te Ephraim, protegam te, Israel? Sic intelligendum est: Quid tibi faciam? num protectione dignus es qui tanta fecisti? Notandum quoque quod ubi contra Jutam dicitur, id est, populum Dei, non Adama ponitur et Seboim, sed Sodoma et Gomorraha. Legimus enim in Isaia: Audite legem Dei, 130 principes Sodomorum: attendite verbum Domini, populus Gomorrahae (Isai. 1, 40.) In Evangelio quoque civitas, quae et apostolos non receperit, excutientibus eis pulverem pedum suorum, dicitur de ea, quod in die iudicii tolerabilius erit terra Sodomorum et Gomorrahae, quam civitati illi (Mat. x.) Et ad Jerusalem prophetatis sermo dirigitur: Justificata est Sodoma ex te (Ezech. xvi). Datur ergo nobis suspicio, quod Sodoma et Gomorraha principes fuerint in peccato, et Adama et Seboim eorum exempla sectatae sint, quod potentes poterat tormenta patientur (Sapient. vi) et servus qui seivoluntatem Domini sui, et non facit eam, vapulet multis (Luc. xii). Unde et Ecclesiastici viri, si iisdem quibus haeretici sceleribus continentur, nequaquam Adama et Seboim, quae inferiores sunt; sed Sodoma et Gomorrahae, quae majorum criminum esse dicuntur cruciatibus subiacent. Ad haereticos quoque deceptumque ab eis populum loquitur Dominus, quod nisi egerit penitentiam, ponantur sicut Adama et Seboim, ut nullam spem habeant salutis. Rursum

B ut elementissimus pater dicit se suam mutare sententiam, et penitere quod talia sit locutus, ut illos quoque ad conversionem et ad penitentiam provocet. Non faciam, inquit, in furore meo, non disperdam Ephraim. Quantum, inquit, in me est, quantum ego cupio, si errore veritate correxerit, si me magis amaverit quam principes haereseos, Deus enim ego sum, et non homo, lapsis manum porrigam, errantes ad salutem vocabo. Et quia sanctus sum, propterea non ingrediar civitatem, id est, conciliabula et urbes haereticorum. Foras exiuntes de ur-

hibus suis, liberet recipio: in civitates eorum non ingrediar. Hoc quod dixit, non ingrediar civitatem, et juxta LXX sequitur: post Dominum ambulabo, quidam sic interpretati sunt, ut dicerent Domino populum respondisse, et esse sensum: Quia conversum est cor tuum in te, et non secundum peccata nostra fecisti nobis; sed imitaris clementiam tuam, et nostra delicta non punis, et polliceris te sanctum et clementem in nostri medio versaturum, idcirco et ego malorum hominum non ingrediar civitatem: nec ero de numero peccatorum; sed ambulabo post Dominum Deum meum. Hebraei autem ex persona Dei ita edisserunt: 131 Non te derelinquam: non ibo ad aliam gentem: nec ingrediar alteram civitatem.

(Vers. 10 et 11.) Post Dominum ambulabunt: quasi leo rugiet: quia ipse rugiet: et fo-milabunt filii maris, et volabunt (Vulg. volabunt) quasi avis (Al. aves) ex Aegypto, et quasi columba de terra Assyriorum: et colloco eos in domibus suis, dicit Dominus. LXX: Post Dominum ambulabo: sicut leo rugiet: quia ipse rugiet, et formidabunt filii aquarum, (a) et volabunt quasi avis ex Aegypto, et quasi columba de terra Assyriorum: et colloco eos in domibus suis, dicit Dominus. Domino prospera pollicente, populus convertatur ad eum: et ambulabit post Dominum; quia Dominus rugiet quasi leo. De quo et Amos, propheta commemorat: Dominus de Sion rugiet, et de Jerusalem dabit vocem suam (Amos 1, 2). Rugiet (b) autem quando dicit: sicut Adama, ponam te ut Seboim. Cumque ille rugierit, tunc formidabunt filii maris, sive aquarum, ut LXX transtulerunt. Etenim verbum MAM (מַמ) quod per tres litteras scribitur MEM, JOD, MEM: si legatur MAM, aquas significat: si MEAM, de mari intelligitur. Haec Hebraei ad adventum Christi referunt, quem sperant esse venturum. Nos jam transacta convincimus; quia et de Aegypto, et de Assyriis, hoc est, ab Oriente et Occidente, et ab Aquilone et a Meridie venerunt, et quotidie veniunt qui discumbant cum Abraham, Isaac et Jacob (Matt. viii). Filios autem maris, sive aquarum, eos possumus appellare, qui sagena Domini comprehensi sunt, et abstracti de mari hujus saeculi (Matt. xiii, 47). Cumque capti fuerint de morte ad vitam, collocabuntur in domibus suis: quae horrea vocat Evangelium (Matt. xiii), in quibus electa et a paleis separata frumenta condantur. Natura leonum esse dicitur: ut cum infremuerint et rugierint, omnia animalia contremiscant, et fixo gradu se movere non possint: tantus pavor est et tanta formido. Itaque et Dominus cum instar leonis rugierit, et intonerit, ac dederit vocem suam, cunctae aves et universa volatilia perhorrescent: et ibunt ad nidos, id est, ad domos suas in quibus Dominus habitabilis cum eis. Dicamus et aliter: Cum versus leo infremuerit, falsus leo qui

A est 132, juxta apostolum Petrum, adversarius noster (I Par. v), illico conticescet, et omne dogma perversum os suum aperire non poterit: quique ante ab eo capti fuerant, rugitu leonis soluti et comminatione terribili, sequentur Dominum Deum suum. Tunc timebunt filii maris, sive aquarum, qui in amaritudine (c) salsis haereticorum aquis fuerant procreati; et assumptis pennis, volabunt quasi aves ex Aegypto, et quasi columba de terra Assyriorum, et dicent: Quis dabit mihi pennas sicut columbae, et volabo et requiescam (Ps. liv, 7) et qui apud haereticos laboraverant, requiescant in Ecclesia, et habitent in domibus suis, de quibus fuerant errore seducti. Aegyptum, id est, MESRAM (מִסְרַם) tribulationem interpretari, et angustiam novimus: Assyrios quoque, dirigentes, sive, ut melius arbitramur, arguentes. Ab his ergo liberabuntur haeretici, cum habitare comperint in domibus suis, et malis parentibus dixerint: Retinquebat vobis domus vestra deserta (Matth. xxiii).

(Vers. 12.) Circumdedit me in negatione sua (Vulg. abest sua) Ephraim: et in dolo domus Israel: Judas autem testis descendit cum Deo et cum sanctis fidelis. LXX: Circumdedit me in mendacio Ephraim: et in impietate domus Israel et Juda: nunc cognovit eos Deus: et populus sanctus vocabitur Dei. Tradunt Hebraei hujusmodi fabulam: In exitu Israel ex Aegypto, quando ex alia parte mons, ex alia Rubrum mare, et ex alia Pharaonis cingebat exercitus, et inclusus populus tenebatur, ceteris tribus desperantibus salutem, et aut reverti in Aegyptum, aut bellare cupientibus, solus Juda fideliter ingressus est mare, unda et regnum meruit accipere, et hoc esse quod nunc dicitur: Judas testis sermonum Dei, et stipulator ac vindex descendit cum Deo in mare, et inter sanctos fuit fidelissimus, ut verbis jubentis crederet Dei. Hoc illi dicitur. Non ceptae explanationis sequamur ordinem, quod circumdedit Ephraim regni tribus et domus Israel, populus qui tribui regiae serviebat, et circumdedit eum in negatione sive mendacio, dum Dominum negant, et idola confitentur. Judas autem, hoc est, dum tribus, quae habebant Templum, Legem, Prophetas, et servabant praecpta 133 legalia, erant testes, gradientesque cum Deo et cum sanctis fideles. Sanctos possumus dicere vel angelos, vel patriarchas ac prophetas, et ceteros qui Dei imperio serviebant. Ad comparationem enim illius temporis quo haec dicebantur, aberrante penitus Ephraim, et decepto in idolorum cultu Israel, solus Juda remanserat, qui in Dei cultu et testimonio versaretur, et posset de-scendere cum eo, sive forte esse cum forte: RAD (רַד) enim et descensionem et fortitudinem significat: pro quo Aquila transtulit (d) ἐπιρράξω, juxta ἀναγλωτίζω circumdant hereticum Dominum in mendacio,

(a) Pro reliquo versiculi contextu Palat. mss. habent Cetera similiter: eadem nempe utrobique sunt.
(b) Victor. ex Florentinis quatuor codd. Rugit autem quando dicit, sicut Adama ponam te, et ut Seboim.

(c) Martian. retinuit falsis: tametsi erroris manifesti Victorius pridem admonuisset.
(d) Sic habent rectissime cum Victorii editione Palat. mss. ἐπιρράξω, tametsi non nihil corrupte scribantur

immo in negatione. Quidquid enim loquuntur, negatio, immo mendacium est: et circumdat eum in dolo, sive in impietate domus Israel; dum universa quae simulat, artificii sermone componunt, et impietatem loquuntur contra Dominum. Judas autem, hoc est, vir ecclesiasticus, non superbit, non inflatur tumore haeretico, sed humiliatur cum Deo, et cum sanctorum choro fidelis est et robustus: dum aedificat domum suam super petram, quae nulla tempestate quatitur (Matth.). LXX multo aliter translulerunt: quod et Ephraim et domus Israel et Judas circumdederunt Deum in mendacio et in impietate, et tantae clementiae sit Deus ut non ab eis abscondat spem salutis; sed cognoscat illos, et paratus sit vocare populum sanctum et populum Dei, qui nunc impietate perversus est. Juxta tropologiam quoque, velle Deum et haereticos salvare, et ecclesiasticos peccatores, et omnes suo vocabulo nuncupari. Qui autem vere sanctus est, non circumdat Deum in mendacio, sed in veritate, Psalmista dicente: *Potens es, Domine: et veritas tua in circuitu tuo* (Psal. lxxxviii, 9).

(Cap. XII. — Vers. 1.) *Ephraim pascit ventum, et sequitur aestum: tota die mendacium et vastitatem multiplicat: et stans cum Assyriis inquit: et oleum in Aegypto ferebat.* LXX: *Ephraim autem pessimus spiritus, persecutus est aestum: tota die inania et vana multiplicavit, et testamentum cum Assyriis pepigit, et oleum in Aegypto mercabatur.* Sacra narrat historia, Manabem regem Israel, pace facta cum Assur, ab Aegyptiis auxilium postulasse (IV Reg. xv), **134** et hoc est quod nunc dicitur, Ephraim pascere ventos, id est, spe vana se decipere, sequique (a) *αὐτοῦ*, hoc est, aestum, et ire ad Meridiem, nihilque aliud agere tota die nisi sibi illudere. Et dum huc illucque discurrat, vastitatem et eversionem suis urbibus parat. Annon est vastitas atque mendacium, pepigisse foedus cum Assyriis, et oleum tulisse in Aegypto? *συνεδοχῆς*: a parte totum, quod videlicet munera Aegyptiis miserit. Licet quidam arbitrentur quod nequaquam in Aegypto oleum gignitur; sed pretiosissimum missum esse ab Ephraim, cujus terra Samaria olei fertilissima est. Porro secundum tropologiam omnes haeretici pessimo demonum spiritu continentur, de quo et in Apostolo scriptum est: *Adversus spiritualia nequitiae in caelestibus* (Ephes. vi, 10). Et immundus spiritus cum exierit ab homine, et requiem non invenit, septem alios spiritus nequiores se sibi copulat, et ad pristinum revertitur domum (Luc. xii). Spiritu igitur pessimo sequuntur *αὐτοῦ*, id est, ariditatem, sive ventum urentem, qui contrarius floribus est, et germinantia cuncta disperdit, tota die inania vacuaque sectatur, nec proprio errore contentus est, sed multos discipulos, immo comites suae vanitatis errorisque multiplicat. Foedus quoque facit cum Assyriis, quorum principes est sensus magnus, ut quaecumque finxerit, sapien-

ἰπαρχέτων: Martiani, retinuit vitiosum *ἰπαρχέτων*.
(a) Unus Palatin. *αὐτοῦ*, quod idem sonat. Et paulo

ter simulasse videatur, ea sapientia quae destruitur a Deo, quam et Apostolos praecipit declinandam, alicens: *Videte, ne quis vos depraedetur per philosophiam et inanem seductionem, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi* (Coloss. ii, 8). Sed et oleum feri in Aegypto, sive mercatur Aegypti sapientiam, Ecclesiasticis cupiens miscere dogmatibus oleum unctiois, quo ungebantur prophetae ac sacerdotes, quo ungebantur et reges. Hoc oleum habent et sancti, de quibus dicitur: *Filii tui sicut novellae olivarum in circuitu mense tuae* (Ps. cxxvii, 4). Et bona oliva in qua oleaster noster insertus est. Quamvis autem coneat heretici veritati miscere mendacium, oleum aquis et caeteris humentibus atque liquentibus rebus non potest copulari. Semper veritas supra est, deorsumque mendacium. **135** Omnes aliae species, id est, haerese, quae non habent, ut diximus, oleum veritatis, possunt sibi misceri, et de pluribus unum effici corpus. Sed harum oleum quod defertur in Aegypto, et de terra sancta ad Pharaonis regna descendit, detestatur propheta, dicens: *Oleum peccatoris non impinget caput meum* (Ps. cxi, 5).

(Vers. 2, 3 et seqq.) *Judicium ergo Domini* (Al. *Dei*) *cum Juda: et visitatio super Jacob: juxta vias ejus, et juxta adinventiones ejus reddet* (Al. *reddere*) *ei. In utero supplantavit fratrem suum: et in fortitudine sua directus est cum angelo, et invaluit ad angelum, et confortatus est: flevit, et rogavit eum, in Bethel invenit eum, et ibi locutus est nobiscum, et Dominus Deus exercituum. Dominus memorialis ejus, et tu ad Deum tuum converteris: misericordiam et iudicium custodi, et spera in Deo tuo semper.* LXX: *Et iudicium Domini* (Al. *Domini*) *cum Juda, et ulciscatur Jacob, juxta vias ejus, et juxta adinventiones ejus reddet ei. In utero supplantavit fratrem suum et in labore suo praevaluit Deo, et confortatus est cum angelo, et potuit: fleverunt et deprecati sunt me: in domo domini invenerunt me, et ibi dictum est ad eos: Dominus autem Deus omnipotens erit memorialis ejus, et tu in Deo tuo converteris, misericordiam et iudicium custodi: et appropinqua Deo tuo semper.* Ephraim semel pascente ventos, et sequente mendacium, qui in tantam veritatem ameniam, ut inter duas gentes adversarias dubius fluctuaret, faciens pacem cum Assyriis, et oleum portans in Aegypto, nunc mihi omne iudicium est cum Juda, et visitatio super Jacob. Visitacionem autem vocat flagella atque supplicia, ut qui Ephraim reddidit, quod merebatur, Juxta quoque, qui de Jacob ortus est semine, reddat juxta vias et juxta adinventiones suas, qui non tantum fortuito errore deceptus est, et humana concidit fragilitate; sed inquisivit et adinvenit in quibus peccaret et rueret. Exponit autem quanta bona Judas, hoc est, Jacob accepit, et in patre filius nominatur, veterisque recordatur historia, ut et Dei misericordia erga Jacob, et illius contra Dominum duritia cognosca-

post, *At non est; al., Aut non est vastitas, etc.*

tur. Dum adhuc esset in utero Rebecca, supplantavit fratrem suum Esau (Gen. xxv), non utique fortitudine propria, qui sentire non poterat; sed misericordia Dei, qui cognoscit et diligit eos, quos praedestinavit. **136** Et non solum in utero supplantavit fratrem suum; sed in fortitudine quoque directus est cum angelo, quando ad torrentem Jacob adversum angelum tota nocte pugnavit (Gen. xxxii). Et quia directus est cum angelo, propterea *εὐδαιμόνων* [Al. *εὐδαίμων*], quod Hebraice dicitur *isan* (ישן), hoc est, *dirigentis*, sive *directi*, nomen accepit. *Et invaluit, inquit, adversum angelum; et ejus benedictione quem vicerat, confortatus est.* Flevit quoque, et rogavit eum, id est, angelum, dicens: *Non te dimittam, nisi mihi benedixeris* (Ibid., vers. 26). Cumque patris matrisque consilio in Mesopotamiam fugeret, invenit eundem angelum in Bethel, qui locutus est ad eum, locutus est nobiscum, id est, in patre locutus et filiis est, et in Jacob dilexit et Judam: ex quo tempore usque ad praesens, nominis ejus quod illi ab Angelo et a Deo impositum est, memoria perseverat. Cum haec se habeant ita, et tu, o Juda, imitare parentem tuum, plora et roga Dominum exercituum, et ad eum convertere. Custodi et misericordiam et iudicium, et cum utrumque feceris, spera in Deo tuo semper, bonis operibus ad majora proficiens. Pro eo quod in Hebraico habet, *flevit et rogavit eum: in Bethel invenit eum, et ibi locutus est nobiscum*, legitimus in editione Vulgata: *fleverunt et rogaverunt me, in domo domini invenerunt me, et ibi dictum est ad eos; id interpretatur dolor.* Si quis igitur flet, et agit penitentiam, et Dominum deprecatur, invenit eum in dolore cordis sui, et cum eum invocaverit, sibi audiet respondentem. Possumus Judam Ecclesiasticum virum intelligere, qui a Domino corripitur, quod non sit pristinum in se beneficiorum ejus memor, sed quotidie peccatis peccata consociet, et exponit quae sint ipsa beneficia: Cum te, inquit, nascentem in fide Ecclesia parturiret, supplantasti Judaeam sive gentilem fratrem tuum, et ejus accepisti primogenitam, et in fortitudine tua directus es cum angelo, vel vincens adversarias fortitudines, vel roboratus benedictionibus angeli, qui ipse est Deus, et invaluit per figuram contra angelum, ut invalesceres contra homines, et confortatus es. Cumque esses victoriam consecutus, flevisisti, et rogasti angelum Domini, et peccatorum veterum recordatus, invenisti eum in Bethel, hoc est, in domo Dei, quae est Ecclesia, **137** sive in domo domini, doloris et lacrymarum et penitentiae. Et ut sciremus quis esset iste Judas, ibi, inquit, locutus est nobiscum, hoc est, nobis Christianis, et ex eo tempore usque in praesentem diem, Christi censemur nomine, et ipso dirigente corrigimur. O itaque, vir Ecclesiasticus, qui appellaris Judas, et confitens, convertere quotidie per penitentiam ad Dominum tuum, et si forte peccaveris, imitare prophetam dicentem: *Laboravi in gemitu meo, lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo* (Ps. vi, 7). Nec

hoc dixisse sufficiat, sed Dei serva mandata, fac in alios misericordiam, ut et ipse misericordiam consequaris. Judicium verum iudica, ut in quo iudicaveris, iudicetur de te. Et spera in Deo tuo semper, sive appropinqua Deo tuo Jugiter, ut omni tempore in virtute proficiens, appropinques Deo tuo.

(Vers. 7, 8.) *Chanaan in manu ejus statera dolosa, calumniam dilexit, et dixit Ephraim: Verumtamen dives effectus sum, inveni idolam mihi, omnes labores mei non invenient mihi iniquitatem quam peccavi.* LXX: *Chanaan in manu ejus statera iniquitatis, opprimere per potentiam dilexit: et dixit Ephraim: Verumtamen dives effectus sum: inveni regem mihi, omnes labores ejus non invenierunt ei, propter iniquitates in quibus peccavi.* Monuerat Judam ut converteretur ad Dominum Deum suum, et misericordiam servaret atque iudicium, et speraret in Domino semper, sive appropinquaret ei Jugiter. Nunc autem Ephraim, hoc est, ad decem tribus sermo convertitur, quem vocat Chanaan, juxta illud quod loquitur Daniel ad presbyterum, qui utique erat de semine Juda: *Semen Chanaan, et non Juda species decepit te* (Dan. xii, 56). Et in Ezechiel a Jerusalem dictum legitimus: *Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Cethæa* (Ezech. xvi, 3). Et in Isaiâ dicitur ad tribum Juda: *Audite verbum Domini, principes Sodomorum: percipite auribus legem Domini nostri, populus Gomorrhæ* (Isai. i, 10). In Zacharia quoque extremo versiculo legitimus: *Et non erit Chanaan us ultra in domo Domini* [Al. *De civitate*] *Zach. xvi, 21*. Dicit autem Chanaan, hoc est, Ephraim, habere in manu sua stateram dolosam, sive iniquam, Jubente Scriptura, *Aequa sint tibi pondera* (Levit. xix); et non solum habere stateram iniquam ac dolosam; sed diligere calumniam, et opprimere homines per **138** potentiam. Et ne putarem, Chanaan alium quempiam sentiendum, ponit manifestus qui sit iste Chanaan. Dixit Ephraim: *Verumtamen dives effectus sum; et est sensus: Non refert unde possideam, dummodo possideam.* Hoc morbo laborant plurimi, de quibus scriptum est: *Divitiae congregatae inique evomentur* (Job xx, 15): *Redemptio enim animæ viri, propriae divitiæ* (Prov. xiii, 8). Unde praecipitur, ut faciamus nobis amicos de iniquo mammona, qui nos possint recipere in aeterna tabernacula (Luc. xvi), Ephraim autem qui gloriatur et dicit: *Verumtamen dives effectus sum, inveni idolam mihi, sive ἀνομιάν*, hoc est, *ἀνομίαν* (ἄνομία), quod non prosit possidenti, casso labore sudavit. Sicut autem glosi et luxuriosi venter deus est, ita et avarus adorat auti idolum, et dicit in corde suo: *inveni quod quaerebam: sed audiet: Stulte, hac nocte rapietur anima tua a te: quæ autem præparasti, ejus erant* (Luc. xii, 20)? Cumque semel oculos ejus divitiarum, non dicam fulgor, sed cæcitas occuparit, loquitur: *Omnes labores mei non invenient iniquitatem meam, in qua peccavi.* Et est sensus: quidquid peccaveris, si habuero divitias ab his, qui meo indigent auxilio, mihi non poterit imputari, secundum illud quod scriptum

est: *El qui iniqua gerit, benedicitur* (Ps. ix): Divitum enim amici multi. Unde et ad hæreticos hoc ipsum refertur. *Chanaan* quippe interpretari potest, quasi *moventes*. Et nota quod dixerit, quasi *moventes* [Al. *moventis*], non *moventes*. *Moventes* sunt, eos quos deeeperint, quasi *moventes*, illos quos tentaverint. Sed quia fundati sunt super petram (Matth. vii), nullo possunt turbine concuti, nec pedum suorum mutare vestigium. In istiusmodi Chanaan manu, hoc est, operibus, statera dolosa est et iniqua; quidquid enim hæreticus loquitur, Dei justitiam non habet, et plenum est doli et fraudium; unde et calumniam diligunt, dum depriment innocentes, sive opprimunt eos per potentiam. Opprimitur pauper ecclesiasticus verborum et argutis hæreticorum, qui postquam aliquos deeeperint, solent dicere: *Divites facti sumus, habemus plurimam multitudinem*; discipulorum turba non sequitur; invenimus idolum vel refrigerium nobis. Idcirco enim vel maxime hæres componitur, ut devorent domos viduarum, quæ semper discunt, et nunquam ad scientiam perveniunt **129** veritatis (II Tim. iii). Et pulchre, *inveni, ait, idolum mihi*. Omnia enim hæreticorum signa idola sunt et simulacra gentilium: nec multum differunt in impietate, licet in nomine discrepare videantur. Solentque dicere, quidquid fecero, quidquid egero, mihi non poterit imputari: habeo enim divitias meas, argumenta philosophorum, habeo populi multitudinem, quam qui aspexerit, me peccare non arbitrat. (Vers. 9 et 10.) *El ego Dominus Deus tuus* (a) *qui eduxi te de terra Ægypti, adhuc sedere te faciam in tabernaculis sicut in diebus festivitatis, et locutus sum super prophetas, et ego visionem multiplicavi, et in manu prophetarum assimilatus sum.* LXX: *Ego autem Dominus Deus tuus eduxi te de terra Ægypti: adhuc habitare te faciam in tabernaculis, sicut in diebus solemnitatibus, et loquar ad prophetas, et ego visiones multiplicavi, et in manibus prophetarum assimilatus sum.* Tu quidem tanta peccasti, ut lætareris in scelere, et multitudinem peccatorum putares esse divitias, et diceres: *Cives effectus sum, inveni idolum mihi*: omnes labores mei peccata mea invenire non poterunt. Ergo autem Dominus Deus tuus qui te eduxit de terra Ægypti (Exod. v), quando serviebas Pharaoni, et ædificabas de luto et paleis civitates, adhuc tribuo tibi locum penitentiam, et magnitudine promissorum hortor, ut ad me redeas, adhuc enim sedere te faciam in tabernaculis sicut in diebus festivitatis. Diem festivitatis, Scenopegiam vocat, septimo mense, quintadecima die mensis, quando de Ægypto egressi sunt filii Israel. Sicut, inquit, in eo tempore te de Ægypto liberavi, et habitasti in tabernaculis ad terram sanctam, et ad locum templi ire festinans: sic etiam nunc educam te de tribu-

lacione et angustiis, et imminente captivitate, si tamen feceris quæ præcepi. Ego enim sum, qui per omnes prophetas et varia genera visionum assimilatus sum hominibus, et te ad penitentiam provocavi. An non est humanæ similitudinis, quando Moyses in altum extollens manus orat, ut deseras vincat Amalec (Exod. xvii), et crucis in eo sacramenta monstrantur? Nonne in manibus prophetarum assimilatur **140** Deus, quando Jonas tribus diebus et noctibus in profundo est, ut Dominum significet die tertia ab inferis resurgentem? Multiplicatas autem visiones in omnibus prophetis legitimus, quando (b) Ezechiel Dominum cernit in auriga modum sedentem super Cherubim (Ezech. xvii). Et Isaias, *Vidi, inquit, Dominum solentem super thronum excelsum et elevatum, et duo Seraphim in circuitu ejus clamantia ad invicem, sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth* (Isai. vi. 1, 2). Et Abacuc stabat in specula [Al. spelunca] sua, ut cornua videret in manibus Salvatoris, in quibus abscondita est fortitudo ejus (Abac. iii). Unde et Psalmista conelamat: *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus* (Ps. lxxxiv. 9). Ut autem sciamus omnem prophetiam in Scripturis sanctis appellari visionem: *Et omnis, inquit, populus videbat vocem Dominus* (Exod. xxviii, 18): unde et propheta ante dicebatur videntes. Ad eos quoque qui ab hæreticis seducti sunt, dicitur ut revertantur ad Dominum, qui mavult penitentiam peccatoris, quam mortem (Ezech. xviii): ipsum enim esse qui eos eduxerit de terra Ægypti, id est, de tenebris et errore gentilium. Et ne forsitan peccati memores tardius revertantur: adhuc, inquit, sedere vos faciam in tabernaculis, sicut in diebus festivitatis: ut quod facit baptisma, hoc faciat penitentia, et habitent in tabernaculis Salvatoris, hoc est, in Ecclesiis, de quibus dicitur: *Plantati in domo Domini, in atris domus Dei nostri florebit* (Ps. xci, 14). Et ne putent hæresiarchas et principes erroris sui, Dei locutus spiritu: Ego sum, inquit, qui locutus sum ad prophetas, et non ad magistros vestros: et ego visiones multiplicavi, et in manu prophetarum meorum qui sunt in Ecclesia constituti, assimilatus sum.

(Vers. 11.) *Si Galaad idolum, ergo [Al. tamen] frustra erant in Galgal bobus immolantes nam et altaria eorum quasi acervi super sulcos agri.* LXX: *Si non Galaad est, ergo falsi erant in Galgala principes immolantes, et altaria eorum quasi testudines super desertum agri.* Pro eo quod nos transtulimus, *bobus*, qui Hebraice appellantur *SURIM* (שורים), LXX interpretati sunt, *principes*, qui vocantur *SARIM* (שרים), verbi similitudine atque ambiguitate decepti. Rursus ubi nos posuimus, *acervos*, **141** qui Hebraice appellantur *GALLIM* (גלים) et proprie (c) *θίνα* significant, hoc est, ex arena tumulos

Benedictina editione pervertebat.

(c) Aut si mavis *θίνα*, quamquam mss. *θίνα* præferunt: male enim Marlian. *θίνα*, Consule Commen. Ezechiel. xlvii, 8, et infra in Joel. iii, 4.

congregatos, qui maxime in deserto, et in littoribus flante vento, vel augentur, vel minuuntur, LXX transtulerunt, *testudines* (γιδόνας): pro quibus (a) Symmachus, *acervos lapidum*, interpretatus est: Theodotio *colles*. Et revera si *θίνα* respicias, habent similitudinem magnarum testudinum in deserto agro, vel in ripis atque littoribus paululum humo eminentium. Quod ergo dicit, hoc est, *si in Galaad, de qua scriptum est: Galaad civitas operantium idolum, supplantata sanguine, falsi sunt dii et perversa religio*, et est trans Jordanem ubi duæ tribus habitant, Ruben et Gad, et dimidia tribus Manasse, ergo et Galgal de qua in hoc eodem propheta legitimus: *Omnis malitia eorum in Galgala, quæ est post Iergum Bethaven*; quicumque idola colunt, non boves diis immolant, sed bobus offerunt sacrificia, imitantes errorem Samarie. Eo enim tempore quo hæc prophetabantur, Galaad in regno decem tribuum erat; et Galgal sub imperio duarum tribuum, quæ appellabantur Juda. Ergo et decem tribus et duæ pari idolatriæ errore deceptæ sunt, et altaria eorum sicut acervi et tumuli de lapidibus congregati, sive de arenis. Cumque et illi et hi in captivitatem fuerint abducti, aræ quondam earum absque cultoribus testudinum vel famulorum habebunt similitudinem. Quia vero Galaad interpretatur, *translatio testimonii*, et Galgal, *volutabrum*, hoc dicere possumus, quod principes hæreticorum testimonium veritatis transferant in mendacium, et quidquid colunt, idolum sit, et sacrificia eorum habeant similitudinem, vel acervorum de lapidibus congregatorum, vel testudinum. Quomodo enim *θίνα* [Al. *θίνα*], et acervi hinc atque illic de lapidibus et sabulo congregantur: ita et hæretici de sapientia seculari et argutis hominum, fraude atque mendacio simulacra componunt. Et cum hoc fecerint, tardis gressibus in uno moventur loco, et totum orbem occupare **142** non possunt. Testudo tardigrada et onerata, immo oppressa pondere suo, non tam ambulat quam movetur, hæreticorum gravissima peccata significans, qui suis in cæno et volutabro luti erroribus immolant, adorantes opera manuum suarum, et instar bouum cuncta pro terrenis trugibus laborantes.

(Vers. 12 et 13.) *Fugit Jacob in regionem Syriæ, et servivit Israel in uore, et in uore servavit.* In propheta autem eduxit Dominus Israel de Ægypto, et in propheta servatus est. LXX: *Et recessit Jacob in campum [Al. campos] Syriæ, et servivit Israel in uore, et in uore custodivit, et in propheta eduxit Dominus Israel de Ægypto, et in propheta servatus est.* Videtur absque ratione et ordine prophetali post idolum Galaad et Galgal et altaria acervis lapidum similia, subito historiam Geneseos de Jacob voluisse nar-

(a) Ex uno Palat. ms. qui habet, *pro quibus Symmachus acervos interpretatus est, acervos lapidum, Theodotio etc.*, facile conjicias romen excidisse Aquila, quod ita fortasse suppleendum est, *Symmachus, acervos Aquila acervos lapidum, etc.* Concinit fere et Palat. alter, qui post Symmachi nomen inane restituendæ lectioni spatium reliquit. Quamquam secus multo

rare: quod statim solvit, qui supra de Jacob legisse se meminit: *uero supplantavit fratrem suum, et in fortitudine sua directus est cum angelo, et invaluat ad angelum, et confortatus est: flevit et rogavit eum, in Bethel invenit eum, et ibi locutus est nobiscum.* Isto igitur Jacob non frustra ab angelo confortatus est; sed quia tota nocte pugnavit, et victi adversarium, ut ex hoc fratre disceret non timere, cuius metu in Syriam fugeret ad Laban avunculum suum (Gen. xxvii), et servivit in uxore Rachel septem annis, et pro Lia oves soceri Laban, eodem annorum spatio custodivit. Et quia semel Jacob dixerat Israel, patrem filiosque conjungit, et sequentis recortatur historia, quando in propheta Moyses eduxit Dominus Israel de Ægypto, et duodecim tribus, quæ generatæ sunt Israel, propheta educente, servatæ sunt. Non errabit qui supplantatore Jacob, et Israel videntem Deum, in typo Domini dixerit processisse, et Rachel primum sterilem atque forniosam, quam plurimum dilexit Jacob significare Ecclesiam: Liam autem lippientibus oculis atque fetosam, Syagoge sacramenta monstrare, et quod ipse credentium populum eduxerit de **143** tenebris hujus sæculi, et dulcissima Jordanis, id est baptismi fluenta pervernit.

(Vers. 14.) *Ad iracundiam me provocavit Ephraim in amaritudinibus suis, et sanguis eius super eum veniet, et opprobrium illius restituet ei Dominus suus.* (b) LXX similiter. Cum ergo Ephraim tanta præstiterit, ut nudum et exsulum et solum, divitem dominumque reduceret, et multorum filiorum parentem, deseruit me Ephraim, immo ad iracundiam provocavit: et amaritudine sua amarum fecit esse qui dulcis sum. Unde sanguis ejus super eum veniet id est, ipse erit causa mortis suæ, secundum id quod David loquitur ad eum, qui Saulis nuntiavit interitum, et a se regem Israel casus esse memorabat: *Sanguis tuus super caput tuum* (II Reg. i, 16). Non me sententia, sed Saulis [Al. pro Saulis] sanguine tuus sanguis effunderet. Quodque sequitur: *Et opprobrium ejus restituet ei Dominus, illi sensui congruit quem Nathan loquitur ad David: Qui blasphemam fecisti inimicos nomen Domini, propter hanc rem* (I Reg. xii), hoc est, propter hoc peccatum quo interfecisti Uriam, ipsa blasphemia atque opprobrium, quo per te Dominus blasphematus est, revertetur in caput tuum. Semper hæretici ad iracundiam provocant clementem Dominum, et eum qui mavult penitentiam peccatoris, quam mortem, duritia cordis sui punire compellunt, et sanguis eorum, quo et suum et multorum effunderunt sanguinem, veniet super caput eorum, et opprobria quibus Dominum blasphemaverunt, restituet eis Dominus suus, non quod eorum

habet codex hexaplaris Barberinus a Montfalconio laudatus, ubi Theodotio *ranas*, Aquila *vulpes* dicuntur transtulisse. Sed Ezechielis *xlvi*, 8, versum ab Aquila *θίνα* nihil est dubium.

(b) Addidimus hi: quoque ex mss. verba, LXX similiter: quæ in Vulgatis libris desiderabantur.